

**БОРОТЬБА ЗА ОСВІТУ: СТВОРЕННЯ РІЗНИМИ УРЯДАМИ
ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ НА ХАРКІВЩИНІ
У ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.**

На прикладі Харківської губернії розглянуто як проходила боротьба за владу в Україні у ході національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Проаналізовано діяльність різних урядів на території України у сфері управління освітою на регіональному рівні. Визначено, яке місце займала освіта у революційних планах Центральної Ради, Гетьманату П.Скоропадського та представників радянської влади. Досліджено основні структурні підрозділи місцевих органів управління освітою та їх напрями діяльності. Проведено порівняльний аналіз різних моделей управління освітою, створених українськими та радянським урядами.

Ключові слова: земство, українізація, учительський з'їзд, губернський відділ освіти, народна освіта, структура державних органів.

Denis Tsepkov

**STRUGGLE FOR EDUCATION: CREATING OF GOVERNMENT
EDUCATION BY VARIOUS AUTHORITIES IN KHARKIV REGION
DURING THE REVOLUTION OF 1917–1921**

This article reviews Kharkiv province as a case of the struggle for power in Ukraine during the national liberation revolution of 1917–1921. The activities of various governments in the field of local management education were analyzed. The place that was assigned to education in the revolutionary processes of the Central Rada, Hetman Skoropadsky and representatives of Soviet power were determined. The basic structural units of local education authorities and their activities were explored. Comparative analysis of different models of educational management that were created by Ukrainian and Soviet governments was conducted.

Keywords: zemstvo, ukrainization, teachers' congress, Provincial Department of Education, public education, structure of state bodies.

Одним із складних і суперечливих етапів історії України є період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Розпочавшись у Петербурзі у лютому 1917 р. революція охопила українські землі, підняла місцеве національне питання. Для представництва інтересів українського народу перед Тимчасовим

* *Денис Цепков* — аспірант кафедри історії України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, tsepkov.den@yandex.ua. Науковий керівник — к.і.н., доц. Гончарова О.С.

урядом було створено Центральну Раду, а згодом перший український уряд — Генеральний Секретаріат. Новостворена влада не змогла вирішити багатьох питань, тому посилювався процес боротьби за владу. За українські землі боролися національні (по черзі Центральна Рада, потім Гетьманат П. Скоропадського та Директорія УНР) та монархічні (Добровольча армія А. Денікіна) політичні сили, а також більшовики. Кожна з цих сил мала свої ідеї та уявлення щодо майбутнього України та східної Європи. Перемогу намагалися здобути не тільки за допомогою зброї, а і шляхом поширення своєї ідеології серед населення. Одним із дієвих каналів популяризації власних переконань стала освіта. Тому кожна з цих сил велику увагу приділяла створенню місцевих органів управління освітою, на які покладалася обов'язки створення шкіл (в одному випадку — національних, в іншому — радянських, трудових).

Харківська губернія була прикордонною територією, місцем постійної боротьби (як військової, так і ідейної). Через те актуальним для вивчення революційних подій 1917–1921 рр. в Україні є дослідження діяльності місцевих органів управління освітою, які були створені різними політичними силами у такому складному регіоні як Харківщина. Крім того, вивчення освітньої політики протягом 1917–1921 рр. є актуальним на сучасному етапі для врахування досвіду реформ такого складного періоду, а також для більшого розуміння проблем, які сьогодні має Україна у структурі органів управління освітою.

Питання створення та діяльності місцевих органів управління освітою у Харківській губернії протягом 1917–1921 рр. не було предметом спеціальних наукових досліджень. Однак, варто виділити сучасних українських науковців, які досліджуючи питання освітньої політики протягом революційних змагань побіжно торкалися Харківщини. Це монографії А.М. Боровика, С.В. Майбороди та В.В. Липинського, а також стаття Н. Іванової¹.

Разом з тим такі науковці як Н.А. Сорочан, С.М. Жуков у своїх статтях висвітлюють діяльність окремих місцевих органів влади у сфері управління освітою².

¹ *Боровик А.М.* Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.). — Чернігів, 2008. — 368 с.; *Майборода С.В.* Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917–1959 рр.). — К.: Вид-во УАДУ, 2000. — 308 с.; *Липинський В.В.* Становлення і розвиток нової системи освіти УСРР у двадцять років. — Донецьк:РВА ДонДТУ, 2000. — 248 с.; *Іванова Н.* Становлення та розвиток радянських органів державного управління освітою в Україні (1917–1920) // Вісник Української академії державного управління при Президентіві України. — К., 1999. — № 1. — С. 236–250.

² *Сорочан Н.А.* Діяльність Харківського губернського земства у справі управління освітою і культурою за часів українських національних урядів (березень 1917 року — грудень 1918 року) // Збірник наукових прац. — Серія «Історія та географія» / Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. — Харків, 2011. — С. 100–104; *Жуков С.М.* Система управління мережею земських шкіл у Харківській губернії (1865–1919 рр.) // Вісник НТУ «ХП». — Харків, 2014. — № 25 (1068). — С. 29–37.

Основними джерелами дослідження є матеріали Державного архіву Харківської області (далі — ДАХО), фонди Центрального Державного архіву органів влади та управління у місті Києві (далі — ЦДАВО), а також матеріали харківської газетної періодики 1917–1921 рр.

Об'єктом дослідження є система управління освітою в Україні, що формувалася різними політичними силами протягом революції 1917–1921 рр.

Предметом дослідження є створення регіональних органів управління освітою на Харківщині, їх структури, кадрового складу та основні напрями діяльності.

Метою публікації є дослідження структури, основних завдань та особливостей функціонування регіональних органів управління освітою у Харківській губернії, створених різними урядами, які боролись за владу в Україні у ході революції 1917–1921 рр.

У період з березня по червень 1917 р., тобто до проголошення I Універсалу, Центральна Рада не робила серйозних кроків, щодо реформування органів управління освітою. Основою управління освітою у часи Російської імперії були навчальні округи. Освітніми процесами харківської губернії завідував однойменний навчальний округ, але окрім вищезазначеної губернії у Харківський навчальний округ входили ще Воронізька, Тамбовська, Курська, Пензенська губернії та Область Війська Донського. Головою цього навчального округу у 1917 р. був професор Харківського технологічного інституту І.А. Красуський³.

З початком Лютневої революції 1917 р. навчальні округи було підпорядковано Міністерству Просвіти у складі Тимчасового уряду. Окремою структурою, яка опікувалася освітою в губернії було губернське земство та спеціальний відділ народної освіти при земській управі. Керував цим відділом у період з 1917 до травня 1918 рр. Г.І. Коркушко⁴.

З проголошення I Універсалу у червні 1917 р. та створенням першого українського уряду, Генерального секретаріату, на засіданнях органів влади в Україні все частіше підіймається питання створення української школи. Для швидкого та якісного реформування освіти в Україні потрібно було вносити зміни в структуру органів управління. Тим більше, сфери впливу Харківського навчального округу охоплювала також і російські губернії. Вже у червні було додатково створено повітові та волосні відділи освіти при відповідних земських управах⁵. Протягом липня–серпня 1917 р. було затверджено план створення української школи по всім українським губерніям на 1917/1918 навчальний рік. Наприкінці 1917 р. школи харківської губернії почали звітувати перед губернським земством щодо кількості шкіл з українською мовою викладання. За наданими статистичними відомостями, які подали 159 початкових шкіл Харкова і Харківського повіту станом на 20 грудня 1917 р., навчання українською мовою

³ Центрального Державного архіву органів влади та управління у м. Києві (далі — ЦДАВО), ф. 2201, оп. 1, спр. 10, арк. 2.

⁴ Державний архів Харківської області (далі — ДАХО), ф. 304, оп.1, спр. 3081, арк. 55.

⁵ ДАХО, ф. 304, оп. 1, спр. 3062, арк. 42.

в перших класах було запроваджено в 44 школах (з них у 37 — за ініціативою повітових і волосних земств), російською мовою навчання продовжувалося в 108 школах, 7 шкіл не подали таких відомостей. Крім того, завданням губернських земств було переведення церковнопарафіяльних шкіл в управління органам місцевого самоврядування⁶.

В інших повітах ситуація була невтішною. Так, у Старобільському повіті з 310 шкіл на українську мову навчання було переведено 4, російською мовою навчались — 296 шкіл, 2 німецькою, 8 шкіл не подали відомості. У Куп'янському повіті зі 145 шкіл було українізовано 7, російськомовними залишились 129, одна школа була польською, 8 шкіл не подали відомості⁷.

Після 7 листопада, коли владу у Петрограді захопили більшовики, та ухвалення Третього Універсалу Центральна Рада стає єдиним загальнодержавним органом, що здійснював управління освітою на Харківщині⁸. Освітні відділи при губернських, повітових та міських управах не забезпечували належного рівня українізації освіти в багатьох губерніях, у тому числі і Харківській⁹. У зв'язку з цим 10 листопада у багатьох губерніях була запроваджена посада губернського комісара освіти. На Харківщині з листопада до початку грудня 1917 р. цю посаду обіймав відомий історик, професор Харківського університету Д.І. Багалій, а з 8 грудня О.Н. Синявський¹⁰.

Але найважливішим питанням було реформування діяльності навчальних округів. 28 грудня 1917 року Центральна Рада підписала указ про ліквідацію всіх трьох навчальних округів, які «залишились у спадок» УНР від Російської імперії: Київського, Харківського та Одеського¹¹. 14 січня Центральна Рада прийняла ще один наказ скасувала дирекцію та інспекцію народних училищ. Найбільші проблеми виникли під час ліквідації Харківського навчального округу, оскільки на початку грудня, тобто вже на момент прийняття указу, Харківська губернія була захоплена більшовиками. Лише з березня 1918 р., тобто після підписання Брест-Литовського договору та відходу більшовиків з території УНР, відновився процес реформування освітніх органів на Харківщині. Управління освітою у Харківській губернії переходило до освітнього комісаріату, до складу якого мали увійти 7 осіб: четверо від українців та троє від національних меншин (поляків, євреїв та росіян). Було проведено передачу справ округу до комісаріату і розподіл роботи між комісарами¹².

⁶ ДАХО, ф. 304, оп. 1, спр. 3071, арк. 3–154.

⁷ ДАХО, ф. 304, оп. 1, спр. 3068, арк. 1–158; ДАХО, ф. 304, оп. 1, спр. 3069, арк. 1–152.

⁸ *Боровик А.М.* Вказ. праця. — С. 46.

⁹ Там само. — С. 48.

¹⁰ ДАХО, ф. 304, оп. 1, спр. 3062, арк. 45.

¹¹ *Сорочан Н.А.* Ліквідація Харківського навчального округу в Україні у 1917–1919 роках // Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія «Історія та географія». — Х.: Майдан, 2012. — № 45. — С. 111.

¹² ЦДАВО, ф. 2201, оп. 1, спр. 10, арк. 1.

17 квітня 1918 р. до Харкова приїхали П. Зайцев (від Міністерства освіти УНР) та К. Шило (від київського комісаріату) для інформування населення про діяльність Центральної Ради та контроль за проведенням реформ¹³.

Перший склад комісаріату був сформований з представників від українців, поляків і євреїв. Від української вчительської спілки увійшли: О.Н. Синявський, колишній губернський комісар освіти і вчитель української гімназії, М.А. Плевако — директор української гімназії, О.І. Соколовський — член міської думи і вчитель середньої школи, В.Н. Фісенко — учитель математики української гімназії. Від єврейського вчителства членом комісаріату став Л.І. Фельдман — учитель єврейської гімназії, від польського — К.І. Оконський — учитель торгівельної школи. 25 квітня 1918 р. було затверджено остаточний склад комісаріату, до вищезгаданого складу включили представника від росіян Г.І. Юценка. О.Н. Синявський призначався головою Харківського окружного комісаріату освіти¹⁴. Разом з тим було не зовсім зрозуміло як будуть розподілятися повноваження між відділами освіти при земствах та окружними комісаріатами, тому фактично у сфері управління освітою сформувалося двовладдя.

29 квітня 1918 р. у Києві у результаті військового перевороту до влади прийшов гетьман П. Скоропадський. Вже 3 травня відбулися зміни у центральній владі у Києві: міністром освіти став М. Василенко¹⁵. Вже 15–17 травня у Києві відбулася нарада представників губернських та повітових земств, на якій обговорювали питання культурної політики, зокрема участь місцевої влади в управлінні освітою. На нараді були присутні представники Харківської губернії¹⁶. В цілому було прийнято рішення продовжити попередню політику в освіті, розпочату Центральною Радою. Головними завданнями були: подальша українізація освіти (зокрема підготовка вчительських кадрів) та остаточна ліквідація навчальних округів, а також окружних комісаріатів освіти, передавши владу відділам освіти при земствах для подальшої децентралізації управління освітою.

Розширення кадрового складу відділу народної освіти Харківської губернської земської управи відбувалося протягом усього 1918 р. З січня до травня 1918 р. у відділі було 13 службовців, 8 з яких займали штатні посади, а 5 знаходилося на своїх посадах у якості тимчасових службовців. На чолі відділу народної освіти в цей період був Г.І. Коркушко, завідуючим шкільною освітою — М.П. Андрієвський, позашкільною освітою — В.О. Кравцов. Посади керівників шкільною статистикою, професійною освітою і дошкільним вихованням були вакантними¹⁷.

¹³ Там само, арк. 1–3.

¹⁴ Сорочан Н.А. Ліквідація Харківського навчального округу... — С. 112.

¹⁵ ЦДАВО, а. 2201, оп. 1, спр. 50, арк. 6–7.

¹⁶ Сорочан Н.А. Реформування системи органів місцевого управління початковою та середньою освітою в Україні за доби гетьманату П. Скоропадського// Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Серія «Історія та географія». — Х.: Майдан, 2011. — № 41. — С. 135.

¹⁷ ДАХО, ф. 304, оп. 1, спр. 3082, арк. 55, 57, 96.

У серпні 1918 р. посаду завідуючого шкільною статистикою обійняв Ю.С. Маляр, а професійною освітою — К.В. Романенко¹⁸. Протягом жовтня–грудня 1918 р. кількість штатних співробітників відділу народної освіти збільшилась до 19 осіб, структура відділу мала п'ять підрозділів: шкільної освіти (3 службовці), позашкільної освіти (3), статистики народної освіти (6), професійної освіти (1), діловодства (5) та завідуючого відділом (1). У відділі були дві штатні вакансії — завідуючого дошкільним вихованням і спеціаліста з бібліотечної справи¹⁹. У червні 1918 р. Г.І. Коркушко подав заяву на звільненні. 30 серпня було призначено нового голову губернського відділу освіти при земстві. Ним став колишній член Валуйської повітової земської управи Г.В. Дахно²⁰.

Щодо продовження українізації, то влітку 1918 р. у більшості повітів Харківщини відбулися курси українознавства. До того ж на території Харківської губернії 7 вересня 1918 р. відкрилася нова українська школа у селі Борисівка (на території Гайворонського повіту, одного з 6, які відійшли до Української Держави влітку 1918 р.)²¹.

Проїшли зміни і кадровому складі Харківського комісаріату освіти. 8 липня 1918 р. пройшли чергові зміни у складі комісаріату освіти. У зв'язку зі великим навантаженням у роботі на посаді директора української гімназії, комісар від українців М.А. Плевако подав прохання про звільнення його з посади. Комісаріат замість нього пропонує кандидатуру від Слобожанської учительської спілки, учителя Я.В. Бобрука²². Однак пізніше наприкінці літа 1918 р. четверту посаду комісара від українців посів О.І. Попов, учитель харківської гімназії імені Б. Грінченко²³.

3 травня 1918 р. головною проблемою в управлінні освітою у Харківській губернії була відсутність губернського комісара освіти. Звіти за період травня–червня 1918 р. про діяльність губернських комісарів освіти навпроти Харківської губернії містять позначку «посада вакантна»²⁴. Лише 17 червня було призначено губернського комісара. Ним став Д. О. Ткаченко. Але за його особистим проханням він мав статус «виконуючий обов'язки», бо «не хотів втрачати пенсію»²⁵.

Також було продовжено процес ліквідації навчальних округів. У вересні 1918 р. Міністерство освіти і мистецтв прийняло рішення розпустити всі округні комісаріати освіти, відправивши його працівників на «на місця своєї попередньої роботи»²⁶. В цей же період було розпочато роботу над створенням нового закону про управління освітою. У жовтні 1918 р. комісія під керів-

¹⁸ ДАХО, ф. 304, оп. 1, спр. 3082, арк. 211–214.

¹⁹ Там само, арк. 310–375.

²⁰ Там само, арк. 331.

²¹ ЦДАВО, ф. 2201, оп. 1, спр. 30, арк. 92, 103.

²² ЦДАВО, ф. 2201, оп. 1, спр. 30, арк. 1, 3–4, 9–12, 17.

²³ Там само, арк. 20.

²⁴ Там само, арк. 1, 3–4, 9–12

²⁵ ЦДАВО, ф. 2581, оп. 1, спр. 49, арк. 85.

²⁶ ЦДАВО, ф. 2201, оп. 1, спр. 96, арк. 23, 41.

ництвом В. Науменка підготувала «Тимчасовий закон про управління шкільними справами на Україні», який був поданий на затвердження до Ради міністрів. Новий план управління освітою містив положення про ліквідацію інституту комісарів освіти: «Навчальні округи і замінюючі їх окружні комісаріати Київський, Одеський та Харківський, а також посади губернських та повітових і інших комісарів по Міністерству освіти — скасувати». Закон мав набрати силу з 1 січня 1919 р. Ліквідацію передбачалося здійснити до 1 травня 1919 року²⁷. Але через повалення Гетьманату силами Директорії, і пізніше захоплення частини України більшовицькими військами проект управління освітою розпочатий Центральною Радою і продовжений Гетьманським міністерством у Харківській губернії так і не було завершено. У січні 1919 р. Харків захопили більшовики.

29 січня 1919 р. Тимчасовий робітничо-селянський уряд було перейменовано в Раду народних комісарів, а відділ народної освіти в Народний комісаріат освіти. Наркомос УСРР, його структура, ієрархія відділів формувалися на зразок Наркомосу РСФСР. Головною метою Наркомосу України було проведення шкільної реформи, за тією ж моделлю що формувалася більшовицькій Росії. Але одним з нагальних питань, яке необхідно було розв'язати насамперед, було питання формування місцевого державного апарату управління освітою. Наркомос прийняв основні нормативні документи, що регламентували діяльність органів управління освітою на місцях: «Положення про місцеві органи народної освіти» та «Інструкція по організації Губернського відділу народної освіти». Ще одним важливим актом у справі управління середніми навчальними закладами освіти став декрет Ради народних комісарів УСРР від 1 лютого 1919 р. «Про середню школу»²⁸.

На початку 1919 р. відновився процес формування радянських органів управління освітою та культурою на Харківщині. Губернський відділ народної освіти (далі — губвно) був організований протягом січня–лютого 1919 р. Він розташувався за адресою вулиця Садово-Куликовська 9/2 (тепер вул. Дарвіна)²⁹.

Губвно складався з п'яти підвідділів: шкільного, позашкільного, мистецтв, наукового і загального. На чолі кожного підвідділу була колегія з 3 осіб: завідуючий, його заступник та завідуючий шкільною секцією. Кожен підвідділ поділявся на секції. Наприклад, позашкільний підвідділ (організований 10 січня 1919 р.) поділявся на п'ять секцій: шкільну, клубну, бібліотечну, лекційну та кінематографічну. На чолі секції був завідуючий, до її складу входили інспектори³⁰.

Процес становлення державних органів управління освітою і культурою на Харківщині був загальмований встановленням у червні 1919 р. денікінського режиму, який продовжувався до грудня 1919 р. У період перебування у Харкові

²⁷ ЦДАВО, ф. 2201, оп. 1, спр. 93, арк. 2, 4.

²⁸ Лікарчук І.Л. Міністри освіти України: у 2-х т. — К., 2002. — Т. 1 (1917–1943рр.). — С. 234–235.

²⁹ ДАХО, ф. Р-820, оп. 1, спр. 11, арк. 1.

³⁰ Там само. — арк. 12–25.

Добровольча армія не створила спеціальних регіональних інституцій у сфері управління освітою Але загалом для політики А. Денікіна у сфері освіти характерні ті ж самі риси, що і в цілому в культурі: в першу чергу — заборона української мови. Згідно рішенням Особливої наради, затверджених генералом А. І. Денікіним 10 серпня 1919 р., викладання українською мовою у тих школах, де до встановлення української влади навчання проводилося російською мовою, заборонялося. А такими школами були усі школи у Харкові і абсолютна більшість у губернії. Викладання українською мовою допускалося у приватних школах або на приватні кошти. Викладання українознавства скасовувалося, а «малоросійської» мови та літератури дозволялося в якості необов'язкових предметів. Вивчення циклу «українознавства» (історія, мова та географія України) припинялося³¹. 12 грудня Збройні Сили Півдня Росії залишили Харків, місто втретє за період революції 1917–1921 рр. зайняли більшовики.

25 березня 1920 р. в Харкові відбулася Перша Всеукраїнська нарада завідувачів губернськими відділами народної освіти, на якій було прийнято схему народної освіти УСРР³². На початок 1921 р. губвно складався з 8 підвідділів: загальний; організаційно-інструкторський; кошторисно-фінансовий; соціального виховання; політичної просвіти; професійної освіти; постачання; губернський комітет з охорони пам'яток мистецтва (губкопмис)³³.

Окремо від підвідділів для представництва інтересів національних меншин Харківщини було створено три секції — польську, вірменську та єврейську. Кожна з цих секцій мала додаткову підсекцію дошкільної освіти. Головне їх завдання — поширення комуністичної ідеології серед представників національних меншин, а особливо молоді³⁴.

Щодо кадрового складу губвно, то він постійно змінювався, було багато ситуацій, коли по кілька місяць посада керівників підвідділів залишалася вакантною. При виборі кандидатів дивилися власноруч заповнену анкету, в якій головним пунктом була інформація про ставлення до комуністичної партії. Більшість прийнятих на ту чи іншу посаду ставили позначку «співчуваю»³⁵.

В цілому склад був схожий у всіх підвідділів. Так, за даними на 7 жовтня 1921 р. кожен з підвідділів складався з: завідувача, секретарів, завідувачів секцій та комітетів, інструкторів, кур'єрів та друкарів. Але й були відмінності, пов'язані з виконанням функцій підвідділу. Так, до організаційно-інструкторського підвідділу входили ще два статисти та дослідник, а до складу підвідділу постачання входили ще завідувачі складів (їх у губвно було три), а також їх працівники. Губкопмис мав у своєму складі, окрім завідувачів секцій, ще й завідувачів та працівників музеїв, архівістів, художників, вчених бібліотекарів.

³¹ Шапорда В.А. Культурна політика Денікінського окупаційного режиму на Півдні України (серпень 1919 — січень 1920 р.) // Чорноморський літопис. — 2011. — Вип. 4. — С. 100–101; Корновенко С.В. Білий рух Півдня Росії: Аграрна політика урядів А. Денікіна, П. Врангеля (1919–1920 рр.). — Черкаси, 2009. — С. 355–360.

³² Іванова Н. Вказ.праця — С. 242.

³³ Там само. — С. 242–243.

³⁴ ДАХО, ф. Р-820, оп. 1, спр. 122, арк. 36.

³⁵ ДАХО, ф. Р-101, оп. 1, спр. 3, арк. 43.

Етнографічну секцію очолював М.Ф. Сумцов, а Д.І. Багалій не тільки був на чолі архівної секції, а й був завідувачем центрального історичного архіву. До складу губвно входили коменданти та прибиральниці. Загалом у Харківському губвно на 7 жовтня 1921 р. був 291 працівник³⁶.

Таким чином, протягом революції 1917–1921 рр. у Харківській губернії різні уряди створювали свої місцеві представницькі органи, які мали керувати освітніми процесами. Кожна влада по своєму бачила роль освіти у вихованні майбутнього покоління, як і саме майбутнє. Національні уряди (Генеральний Секретаріат УНР, Рада Міністрів Української Держави) прагнули українізувати освіту, зробити її основою формування української нації. Радянська влада хотіла створити трудову школу, місце, де молодь засвоювала принципи колективізму та основні ідеї комуністичної ідеології.

Щодо принципів створення та діяльності регіональних органів управління освітою, то вони також відрізнялися у різних урядів. Влада, яка ідентифікувала себе з національним визвольним рухом українців, створювала місцеві органи на засадах демократизму та децентралізації. Доказом цього є спроба ліквідації навчальних округів, які були залишком від імперських часів, де керівники призначалися з центра, і замінити їх на відділи освіти при земствах, в яких керівництво обиралося на місцевому рівні. Також протягом 1917–1918 рр. до управління освітою у Харківській губернії були залучені представники від найбільших національних меншин (у тому числі від росіян). Радянська влада створювала свій місцевий апарат управління освітою на принципах бюрократизації та централізації. Доказом цього є зростання кількості структурних підрозділів, а відповідно чиновників, а також посилення ролі центральних державних органів та їх наказів в управлінні освітою у губернії.

REFERENCES

1. Borovyk, A.M. (2008). *Ukrainizatsiia zahalnoosvitnikh shkil za chasiv vyboruvannia derzhavnosti (1917–1920 rr.)*. Chernihiv. [in Ukrainian].
2. Ivanova, N. (1999). Stanovlennia ta rozvytok radianskykh orhaniv derzhavnoho upravlinnia osvitoiu v Ukraini (1917–1920). *Visnyk Ukrainskoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, (1), 236–250. [in Ukrainian].
3. Kornovenko, S.V. (2009). *Bilyi rukh Pivdnia Rosii: Ahrarna polityka uriadiv A. Denikina, P. Vranhelia (1919–1920 rr.)*. Cherkasy. [in Ukrainian].
4. Likarchuk, I.L. (2002). *Ministry osvity Ukrainy (Vol. 1–2)*. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Lypynskiy, V.V. (2000). *Stanovlennia i rozvytok novoi systemy osvity USSR u dvadtsiati roky*. Donetsk: RVA DonDTU. [in Ukrainian].
6. Maiboroda, S.V. (2000). *Derzhavne upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v Ukraini: struktura, funktsii, tendentsii rozvytku (1917–1959 rr.)*. Kyiv: Vyd-vo UADU. [in Ukrainian].
7. Shaporda, V.A. (2011). Kulturna polityka Denikinskoho okupatsiinoho rezhymu na Pivdni Ukrainy (serpen 1919 — sichen 1920 r.). *Chornomorskyi litopys*, (4), 99–103. [in Ukrainian].

³⁶ ДАХО, ф. Р-820, оп. 1, спр. 18, арк. 31–40.

8. Sorochan, N.A. (2011). Diialnist Kharkivskoho hubernskoho zemstva u spravi upravlinnia osvitoiu i kulturoiu za chasiv ukrainskykh natsionalnykh uriadiv (berezen 1917 roku — hruden 1918 roku). *Zbirnyk naukovykh prats KhNPU im. H.S. Skovorody. Istorii ta heohrafiia*, (40), 100–104. [in Ukrainian].
9. Sorochan, N.A. (2011). Reformuvannia systemy orhaniv mistsevoho upravlinnia pochatkovoio ta serednoio osvitoiu v Ukraini za doby hetmanatu P. Skoropadskoho. *Zbirnyk naukovykh prats KhNPU im. H.S. Skovorody. Istorii ta heohrafiia*, (41), 134–140. [in Ukrainian].
10. Sorochan, N.A. (2012). Likvidatsiia Kharkivskoho navchalnoho okruhu v Ukraini u 1917–1919 rokakh. *Zbirnyk naukovykh prats KhNPU im. H.S. Skovorody. Istorii ta heohrafiia*, (45), 110–113. [in Ukrainian].
11. Zhukov, S.M. (2014). Systema upravlinnia merezheiu zemskykh shkil u Kharkivskii hubernii (1865–1919 rr.). *Visnyk NTU "KhPI"*, (25), 29–37. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 02.08.2016.